

Zbigniew J. KAMIŃSKI

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE STREFY OCHRONNEJ
KOMBINATU METALURGICZNEGO "HUTA KATOWICE"

Streszczenie. Artykuł przedstawia w dużym skrócie: cel, metodę, zakres opracowania, przyjęte założenia oraz koncepcję zagospodarowania strefy ochronnej wokół Kombinatu Metalurgicznego "Huta Katowice". Autor koncentruje uwagę na problemie zabudowy mieszkaniowej w obrębie strefy ochronnej. W zakończeniu proponuje się zagospodarowanie strefy z przeznaczeniem dla celów neutralizacji uciążliwości przemysłowych kombinatu.

1.1. Cel opracowania

Obszar objęty granicą strefy ochronnej Kombinatu Metalurgicznego "Huta Katowice" został wyznaczony na podstawie studium Instytutu Podstaw Inżynierii Środowiska PAN w Zabrze. Stanowi on ekosystem, w skład którego wchodzi teren przemysłowy kombinatu, w tym również bazy budowlane, tereny komunikacyjne oraz inne tereny.

Zasadniczym celem opracowania jest próba określenia wytycznych dla przestrzennego zagospodarowania strefy ochronnej. Powyższe działanie ma istotne znaczenie z uwagi na niezbędną, jak się wydaje, rekonstrukcję elementów zagospodarowania terenu podyktowaną szkodliwym oddziaływaniem kombinatu na środowisko strefy.

1.2. Metoda i zakres opracowania

Z uwagi na termin wykonania opracowania, jak i brak możliwości przeprowadzenia badań własnych przez Zespół Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, a także brak szczegółowych materiałów wyjściowych, postanowiono oprzeć się na danych badawczych Zakładu PAN w Zabrze oraz wytycznych i ustaleniach organów Planowania Przestrzennego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach. Postulaty odnośnie zagospodarowania strefy ochronnej Kombinatu są wynikiem studiów literatury przedmiotu oraz znajomości realiów i ogólnej koncepcji zagospodarowania przestrzennego aglomeracji GOP.

Metoda, którą posłużono się w opracowaniu, jest metodą kolejnych przybliżeń. Na całość opracowania złożyły się prace wykonane w ramach Zakładów Politechniki Śląskiej, w tym Instytutu Architektury i Urbanistyki oraz Instytutu Transportu Kolejowego. Wykonano studia i koncepcje nad poszcze-

gólnymi elementami rejonu Huty Katowice, w tym: magisterskie prace dyplomowe, wariantowe koncepcje zagospodarowania terenu (opracowane w ramach zajęć dydaktycznych) oraz indywidualne opracowania podsumowujące.

1.3. Przyjęte założenia

Z uwagi na występowanie, a zwłaszcza przewidywanie w przyszłości (mimo optymistycznego założenia wysokiego stopnia ograniczenia uciążliwości jednostkowych), bardzo znacznego stopnia zanieczyszczeń atmosfery w obrębie strefy ochronnej - podstawowym ograniczeniem wyboru funkcji dla zagospodarowania terenu dotąd nieprzesądzonego jest ograniczenie zbędnego przebywania na tym obszarze ludzi nie związanych z produkcją kombinatu. Drugim zasadniczym ograniczeniem jest nieprzydatność produkcji rolno-lesnej dla konsumpcji zarówno przez ludzi jak i zwierzęta. Powyższe podstawowe ograniczenia zdecydowały o tym, że lokalizacja na obszarze strefy terenów przemysłowych nie związanych bezpośrednio z produkcją huty jest wysoce niepożądana. Dlatego też utrzymanie w obrębie Strefy Ochronnej istniejącej struktury osiedleńczej i rolno-hodowlanej jest niemożliwe. Jednocześnie niemożliwe jest również postulowanie zmian obecnego użytkowania terenu rolno-lesnego na tereny rekreacyjne.

1.4. Koncepcja opracowania

W oparciu o stwierdzone ograniczenia, zaproponowano w pierwszym rzędzie rozwiązanie problemu osadnictwa istniejącego w obrębie strefy, przez stopniową jego rekonstrukcję. Zaproponowano również wykorzystanie wolnych przestrzeni, głównie dla możliwie największego zneutralizowania uciążliwości przemysłowych. Postanowiono również uzupełnić działania zmierzające do rekonstrukcji użytkowania terenu o propozycję nowych rozwiązań komunikacyjnych. Odnoszą się one głównie do zapewnienia najdogodniejszego skomunikowania istniejących i planowanych zakładów przemysłowych zlokalizowanych w obrębie strefy. Całość przedsięwzięcia zmierzającego do racjonalnego zagospodarowania terenu, postanowiono objąć działaniami uwzględniającymi wymagania stawiane krajobrazowi kulturowemu, ze szczególnym uwzględnieniem percepcji krajobrazu ze strony terenów obrzeżnych w stosunku do terenu strefy, w tym również przebiegających go arterii komunikacyjnych.

2. Problemy zabudowy mieszkaniowej w obrębie strefy

Według obowiązującego podziału administracyjnego, cały teren strefy Ochronnej Kombinatu Huta Katowice należy do obszaru miasta Dąbrowa Górni-

oza. Jest to jednak teren typowego osadnictwa wiejskiego o charakterze rolniczo-robotniczym.

Najwyższy stopień urbanizacji reprezentują tereny zabudowy miejscowości: Gołonóg, Laski, Strzemieszyce Wielkie; natomiast Tworzeń, Strzemieszyce Małe, Łosień, Okradzionów i Łąka mają charakter wiejski. Całość obszaru strefy można podzielić na 3 typy terenów:

- tereny zurbanizowane,
- tereny strefy przejściowej od osadnictwa wiejskiego do zurbanizowanego,
- tereny o charakterze wiejskim.

Do grupy pierwszej (tereny zurbanizowane) można zaliczyć tereny Ząbkowic (Stare osiedle) i Dąbrowy Górniczej (wchodzące w skład dawnych gmin Gołonóg i Strzemieszyce Wielkie), obejmujące łącznie około 1000 domów mieszkalnych i 8000 mieszkańców. Obszary te straciły charakter rolniczy a działki zagrodowe stanowią znikomy procent zabudowy. Przeważają obiekty murywane parterowe lub piętrowe, jedno-lub 2-4 mieszkaniowe. Stan techniczny większości obiektów jest dobry lub bardzo dobry. Ze względu na fakt znacznego zweryfikowania i wyposażenia zabudowy mieszkaniowej w niezbędne urządzenia kanalizacyjne i inne urządzenia technicznej infrastruktury oraz częste powiązania istniejącej zabudowy z przydomowymi ogródkami, warunki mieszkaniowe w tej strefie można uznać za bardzo dobre.

Na wysoką ocenę warunków mieszkaniowych składają się również korzystne warunki komunikacyjne, umożliwiające dogodny dojazd do pracy na teren rejonu GOP-Wachód.

W grupie obszarów strefy przejściowej znajdują się tereny d. wsi Tworzeń i Strzemieszyce Małe. Istniejące tu niewielkie gospodarstwa rolne mają zdecydowany charakter gospodarstw chłoporobotniczych. Większość zabudowy jednorodzinnej posiada na swych działkach niewielkie obiekty gospodarcze służące hodowli drobnego inwentarza oraz przechowywania narzędzi gospodarczych.

Produkcja rolna ma zdecydowany charakter naturalny, ale pewna jej część (nabiał) jest przedmiotem skupu lub trafia na rynek drogą indywidualnej sprzedaży targowej.

Dawna wieś Tworzeń zabudowana jest około 100 budynkami mieszkalnymi, które zamieszkuje około 600 mieszkańców.

Budowa Huty Katowice pochłonęła prawie wszystkie tereny użytków rolnych wsi, z wyjątkiem niewielkich działek przydomowych. Praktycznie cały ruch do bramy głównej Huty odbywa się przez teren zabudowy mieszkaniowej dawnej wsi. Tak więc, zaznacza się duży wpływ kombinatu na życie miejscowości. Cała zabudowa wsi poddana jest nie tylko szkodliwemu oddziaływaniu powietrza skażonego przez przemysł, ale w jeszcze większym stopniu oddziaływaniu spalin i hałasu środków transportu. Bliskość magistrali kolejowej, wewnętrznej obwodnicy kombinatu oraz pasmowy układ zabudowy wzdłuż drogi stanowiącej odcinek obwodnicy drogowej Huty powodują, że

wszystkie budynki osiedla są pod silnym wpływem działania uciążliwości komunikacyjnych, którego natężenie zagraża zdrowiu mieszkańców.

Zabudowa miejscowości Strzemieszycze Małe obejmuje około 500 domów i 2800 mieszkańców. Położona jest na wschód od kompleksu surowcowego Huty. Wprawdzie teren siedliskowy wsi znajduje się poza 1000 m promieniem teoretycznej granicy strefy izolacyjnej wapielni, ale już obecnie daje się zauważyć znaczne zapylenie tego obszaru w okresach ciszy lub przewagi wiatrów z kierunku zachodniego. Panujące warunki mieszkaniowe odpowiadają warunkom istniejącym na większości zurbanizowanych obszarach GOP. W przyszłości rozwój produkcji koksu na planowanym poziomie będzie wiązać się z radykalnym pogorszeniem się powyższych warunków.

Pozostała część obszaru Strefy stanowiąca teren o zabudowie wiejskiej (trzecia grupa) również jest pod silnym wpływem oddziaływania przemysłu. Przeważa ludność dwuzawodowa. Najkorzystniejszą sytuację wśród osiedli tej grupy posiada zabudowa wsi Łosień. Dawna wieś Łosień wraz z kolonią Łaski obejmuje około 600 budynków mieszkalnych zamieszkałych przez około 3000 osób. Zabudowania najbliższe ogrodzenia Kombinatu wchodzą w zasięg 1000 m normatywnej odległości od komina piekarni. Przy aktualnym poziomie produkcji uciążliwości przemysłowej można uważać to za znośne. Jednakże, już obecnie w okresach ciszy i niżów barycznych, ludność skarży się na oddziaływanie zanieczyszczeń gazowych i duże opady pyłu. Powyższe uwagi odnoszą się również do warunków środowiska naturalnego miejscowości Łęka, położonej ponad 2 km od uciążliwych obiektów koksowni. Wynika to z położenia miejscowości, które usytuowane są dokładnie na kierunku przeważających wiatrów, wiejących od strony uciążliwych zakładów. Miejscowość Okradzionów wraz z przysiółkiem Rudy posiada najkorzystniejszą sytuację w grupie osiedli o charakterze wiejskim. Ponieważ tereny wsi leżą jednak około 60 m niżej od Łosienia i Łęki, w przyszłości w określonych warunkach może zagrażać środowisku wsi spływ zanieczyszczonego powietrza w dolinie Białej Przemazy. Gospodarka rolna na tym terenie jest już obecnie nieopłacalna a z chwilą wystąpienia oddziaływań koksowni nie będzie miała zupełnie racji bytu.

Koncepcja rekonstrukcji osadnictwa w rejonie strefy

Jak zaznaczono w decyzji lokalizacji Urzędu Wojewódzkiego wyznaczającej granice Strefy Ochronnej Kombinatu "Huta Katowice" uzgodnionej przez Wydział Ochrony Środowiska UW w Katowicach z dnia 23.08.1977 - osadnictwo w obrębie Strefy należy uznać za niewskazane. Podobnie niewskazana jest produkcja rolno-hodowlana. Powyższa opinia opiera się na aktualnym stanie przewidywań odnośnie szkodliwych dla zdrowia rozmiarów i rodzajów produkcji. Z drugiej strony omawiany powyżej faktyczny stan zainwestowania osiedli oraz produkcji rolnej w rejonie Strefy wskazuje na potrzebę nader ostrożnego i zindywidualizowanego rozwiązania problemu zachowania, ograniczenia czy też likwidacji poszczególnych zespołów osiedlowych i to zarówno w obrębie Strefy ochronnej jak i poza ustaloną granicą. Na możliwo-

ści zróżnicowanego podejścia mogą wpływać zmiany oddziaływania kompleksu produkcyjnego, podyktowane ewentualnymi zmianami technologicznymi. Stwierdzi się to jednak dopiero z chwilą uruchomienia produkcji w rozmiarach przewidywanych planami. Zmiany uciążliwości w stosunku do planowanych mogą być również wynikiem wpływu ukształtowania terenu i lokalnym zróżnicowaniem elementów środowiska geograficznego. Również nie bez znaczenia będzie wpływ planowanych przekształceń strefy. Tak więc dopiero obserwacja powyższych wyników w czasie ich występowania, będzie mogła dać ostateczną odpowiedź co do możliwości postawienia w strefie ochronnej i na jej obrzeżu, określonych zespołów osiedleńczych i form gospodarki rolno-hodowlanej.

Konieczna deglomeracja Strefy Ochronnej musi uwzględnić wymagania i doświadczenia socjologiczne. Odnosi się to zwłaszcza do osób starszych i w średnim wieku. Uniknięcie akcji raptownych i szybkich terminów masowego przenoszenia się jest szczególnie wskazane. Doświadczenie socjologiczne nakazuje przenoszenie mieszkańców osiedli typu wiejskiego z obrębu Strefy do mieszkań w blokach jedynie w przypadkach osób, które sobie tego życzą. Większość mieszkańców powinna otrzymać mieszkania w domkach jednorodzinnych i to w osiedlach o charakterze podobnym do opuszczonego.

Powyższe uwagi zdecydowały o przyjęciu koncepcji etapowej rekonstrukcji terenów mieszkaniowych i rolnych Strefy Ochronnej. Jak to zostało uprzednio przedstawione, nie wszystkie negatywne wpływy na środowisko dadzą się precyzyjnie przewidzieć przed ich wystąpieniem. Dlatego też w ramach I etapu przesunięć ludności zamieszkującej obecnie strefę można wyróżnić rejon, w którym:

- stopień uciążliwości o wysokim nasileniu już wystąpił powodując degradację środowiska zagrażającą zdrowiu,
- spodziewane uciążliwości wystąpią nieuchronnie a poziom ich nasilenia będzie narastać stopniowo.

Przyjęto, że w odniesieniu do pierwszej grupy należy bezzwłocznie rozpocząć akcję przenoszenia ludności na nowe tereny poza strefę. W obrębie drugiej grupy wskazane jest prowadzenie akcji dobrowolnych przenosin, w miarę uzyskiwania nowych terenów i obiektów zastępczych oraz napływu zgłoszeń zgody mieszkańców na przeniesienie poza obszar strefy.

W nawiązaniu do przedstawionej charakterystyki istniejącego zainstestowania Strefy oraz występujących uciążliwości, należy już w I etapie przenieść ludność osiedla Tworzeń, na które składa się około 100 domów mieszkalnych zamieszkałych przez około 130 rodzin. Zakładając, że około 50 rodzin zaakceptuje przeniesienie do mieszkań spółdzielczych w zabudowie wielorodzinnej, należy przygotować dla 80 rodzin co najmniej równorzędne warunki mieszkaniowe w zabudowie jednorodzinnej. Proponuje się w tym celu wykup lub budowę odpowiednich obiektów na terenie dzielnicy Żabkowie-Bielowizna lub osiedle Łęknice-Górki Piaskowe. W miarę rozbudowy Kombinatu, a zwłaszcza koksowni, nastąpi znaczne pogorszenie warunków środowiska naturalnego. Dlatego konieczne jest uwzględnienie w ramach I etapu rekon-

strukcji przeniesienie ludności miejscowości: Strzemieszyce Małe i Losień oraz przysiółków Krakowa, Laski i Świerozyna.

W odniesieniu do zabudowy tych miejscowości obejmujących łącznie około 600 obiektów zamieszkałych przez około 5.000 osób, proponuje się brać pod uwagę rejon Sławkowa i Bolesławia. Użytki rolne na wspomnianym obszarze powinny być bezzwłocznie zalesione, o ile nie są przejmowane pod inwestycje przemysłowe. Jako kryterium II etapu rekonstrukcji przyjęto zasięg terenów łącznego występowania niebezpiecznych dla zdrowia skażeń H_2S i HCN. Poza osiedlami sektora centralnego, skażenia te obejmują głównie sektor wschodni z ośrodkami: Łęka i Okradzionów z przysiółkami Lipówka Rudy, Wypaleniska. Łącznie w grupie tej zlokalizowanych jest około 470 budynków mieszkalnych, które zamieszkuje warunkowo około 600 rodzin, tj. łącznie około 2.500 osób.

Przenoszenie ludności z osiedli sektora wschodniego Strefy proponuje się kierować do budownictwa jednorodzinnego w rejonie Sławkowa, Bolesławia oraz ewentualnie Olkusza.

Ze względu na wysoki standard opuszczonych domów, dla uniknięcia poczucia krzywdy należy przeznaczyć na cel przesiedlenia co najmniej 350 nowych domów o wysokim standardzie.

W odniesieniu do terenów na południu i południowo-zachodzie Strefy Ochronnej nie da się obecnie określić w jakim zakresie będzie możliwe ograniczenie zanieczyszczeń atmosfery w całej aglomeracji i w samej Hucie Katowice, jak również jakie efekty przyniesie planowe zagospodarowanie Strefy. Dlatego też nie jest możliwe kategoryczne stwierdzenie czy ludność miejscowości Laski i Strzemieszyce Wielkie wymaga przesiedlenia na inny teren. Sektor południowo-zachodni Strefy zajmie około 1.000 budynków zamieszkałych przez około 12.000 osób. Dlatego decyzje odnośnie przesiedleń mają znaczenie nie tylko społeczne, ale i ekonomiczne. Proponuje się zatem zastosowanie na tym terenie zasady selektywnego ograniczenia rozwoju mieszkalnictwa poprzez nieudzielenie zezwoleń na nowe inwestycje, jak również zgody na kapitalne remonty.

Zagospodarowanie Strefy Ochronnej dla neutralizacji uciążliwości przemysłu

Rozbudowa i eksploatacja kombinatu hutniczego wraz z inwestycjami spowoduje lokalne zmiany warunków przyrodniczych na obszarze bezpośredniego oddziaływania huty oraz na terenach narażonych na pośrednie oddziaływanie kombinatu. W rozpatrywanym rejonie Huty Katowice, główne niebezpieczeństwo polega na możliwości trwałego zachwiania równowagi ekologicznej. Skutki naruszenia równowagi w środowisku przyrodniczym Strefy mogą okazać się nieodwracalne i bardzo niebezpieczne dla samego kombinatu, jak i dla otaczających terenów osiedleńczych i rolniczych. Ochrona środowiska polegać powinna nie tylko na poprawie warunków sanitarnych i krajobrazowych, ale głównie na odtworzeniu i powiększeniu aktywności biologicznej Strefy. Na

podstawie porównań i analizy przykładów biologicznej neutralizacji zanieczyszczeń przemysłowych, zamieszczonych w literaturze krajowej i zagranicznej, można stwierdzić, że biologicznie aktywna powierzchnia około 100 m² na 1 tonę produkcji rocznej mogłaby sprostać oczyszczeniu półnaturalnemu odpadów zakładu hutniczego. A więc, dla huty o produkcji rocznej 4,5 mln ton stali, teren taki powinien wynosić ok. 45.000 ha. Zestawiając tę wielkość z powierzchnią Strefy Ochronnej Huty Katowice wynoszącą 8.800 ha (przy czym z tego ok. 2.500 ha zajmują tereny związane z przemysłem) należy stwierdzić, że w granicach opracowanej strefy można zastosować jedynie częściową naturalną neutralizację odpadów. Tak więc, koncepcja zagospodarowania strefy Ochronnej Huty Katowice odnosi się tylko do częściowej neutralizacji oddziaływania zakładu na środowisko. Dla osiągnięcia całkowitej nieszkodliwości dla otoczenia, konieczne są dalsze działania podjęte w samej Hucie Katowice.

Zaproponowana koncepcja zagospodarowania Strefy Ochronnej

opiera się na następujących zasadach

1. Utworzeniu zwartych pasów zieleni wysokiej (lasów) o szerokości ok. 1 km, biegnących w kierunku wschód- zachód. Zadaniem pasów zieleni byłoby ułatwienie wymiany powietrza z otaczającym terenem poprzez utworzenie korytarzy przewietrzających strefę wysokich stężeń H₂S, HCN, SO₂.
2. Utworzeniu jednostek biologicznego oczyszczenia odpadów. Jednostki te zlokalizowane zostały pomiędzy pasami zieleni wysokiej, przy czym każda jednostka sąsiaduje z terenem zalesionym.
3. Pozostawieniu pomiędzy jednostkami biologicznego oczyszczania odpadów terenów naturalnych, na których zaniechano intensywnej gospodarki rolnej i leśnej.
4. Utworzeniu terenów kontrolnych, na których zlokalizowano eksperymentalne gospodarstwa rolne i leśne, jako laboratoria doświadczalne.

СОЗДАНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЗАЩИТНОЙ ПОЛОСЫ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОГО КОМБИНАТА ХУТА КАТОВИЦЕ

Резюме

Настоящая статья представляет в большом сокращении цель, методику и размер работы, принятые предположения а также идеи пространственного благоустройства защитной зоны вокруг металлургического комбината Хута Katowice.

**SPATIAL PLANNING OF THE AREA AROUND
STEEL FACTORY HUTA KATOWICE**

S u m m a r y

This paper briefly presents the aim, the method, the domain, the assumptions and the proposition of spatial planning of the area around the steel factory "Huta Katowice". The author focuses his attention to the problem of the dwelling housing in this area. In the end recultivation of the area for the neutralization of industrial arduousness is proposed.